

Verslag rondetafelgesprek: rol burger bij energietransitie

Datum en aanwezigen:

Op **1 juli 2022** vond het rondetafelgesprek van het expertteam energiesysteem 2050 plaats. Het onderwerp was betrokkenheid van de burger bij de energietransitie. Linda Steg en Aniek Moonen waren namens het expertteam aanwezig.

Verder waren aanwezig: Gerdien de Vries (TU Delft), Lorenzo Squintani (RUG), Reint-Jan Renes (HvA), Kirsten Notten (Energie Samen), Roel Woudstra (Buurkracht), Sybrand Frietema de Vries (Energiewerkplaats Fryslân), Wouter van Bolhuis (Groningen), Charlotte Braat (Reclame Fossielvrij), Niels Sorel (PBL) (fysiek) Roland Mees (ING), Goda Perlaviciute (RUG), Jurgen van der Heijden (AT Osborne), Yvonne de Kluizenaar (SCP), Sanne Akerboom (UU) (online)

Hoofdpunten:

Het ronde tafelgesprek is gevoerd aan de hand van drie burgerrollen in 2050 en aan de hand van zes vragen. Het ging om de volgende drie rollen:

1. In de rol van **burger** levert de burger een bijdrage aan het politieke proces en besluitvorming rondom de energietransitie door te stemmen en/of door burgerparticipatie.
2. In de rol van **consument** levert de burger een bijdrage aan de energietransitie door aankoop/investeringen in en gebruik van goederen en diensten.
3. In de rol van **eigenaar en initiatiefnemer** levert de burger een bijdrage aan de energietransitie door een voortrekkersrol, iemand die anderen motiveert duurzaam te handelen door of goede voorbeeld te geven door zelf te investeren, of anderen steunt/helps actie te nemen.

Per rol werden in drie parallel sessies de volgende zes vragen beantwoord:

1. Wat zijn vanuit deze rol de belangrijkste drijfveren van de burger?
2. Welke normen en waarden horen daar in 2050 bij?
3. Welk (nieuw) gedrag hoort daarbij?
4. Wat heeft de burger in 2050 nodig om dat gedrag te kunnen vertonen en de veranderingen door te voeren?
5. Onder welke voorwaarden en wat zijn belemmeringen?
6. Hoe rechtvaardig zijn deze randvoorwaarden (zowel procedureel als verdeling kosten en baten)?

Highlights:

In 2050 zijn solidariteit en een gezonde en duurzame toekomst (weer) belangrijke drijfveren van de burger. De burger beseft dat hij/zij afhankelijk is van anderen, wil de aarde beter achterlaten in de plaats van opmaken en toont eigenaarschap voor het klimaatprobleem. Voor burgers zijn kostenefficiëntie, beschikbaarheid en betaalbaarheid ook in 2050 nog steeds belangrijk, maar wil men ook best meer betalen voor energie en duurzame producten. De burger toont zich betrokken bij en zorgt voor het groen in zijn/haar buurt, we spreken over 'noaberschap 5.0' waarin de burger eet, woont, reist en lief heeft.

Voor het motiveren/stimuleren van duurzaam gedrag van burgers kunnen we leren van initiatiefnemers. Initiatiefnemers onderscheiden zich van andere burgers doordat ze een enorme intrinsieke motivatie hebben om de vele obstakels, zoals complexe wet- en regelgeving, te overwinnen. Dit doen zij niet alleen

vanuit duurzaamheid. Andere drijfveren om initiatief te nemen zijn bijvoorbeeld frustratie over de markt en/of overheid, eigenaarschap, inclusiviteit, toekomstige generaties, zekerheid of gewoon eigenbelang. Hoe meer obstakels er worden weggenomen, hoe meer initiatiefnemers er zullen ontstaan.

Volgens de gevraagde experts doet de consument in 2050 dezelfde dingen als nu, maar dan op een duurzame manier. We beschikken weliswaar over (nog) meer vrije tijd maar die besteden we lokaal. Het delen, van bijvoorbeeld elektrische auto's/fietsen of (buurt)batterijen is veel normaler dan nu. De consument koopt namelijk niet alleen meer om te 'hebben'. We passen ons verbruiksgedrag, al dan niet geautomatiseerd, aan op variaties in het aanbod van hernieuwbare energie en stellen 'acceptabele' hinder centraal bij onze afwegingen voor plaatsing van bijvoorbeeld windmolens.

Om dit gedrag te kunnen vertonen is het volgens de gedragsexperts essentieel dat de overheid (meer) urgentie uitstraalt. Ook moet de overheid de norm stellen door in te zetten en op de groeiende perceptie dat fossiel (gas)gebruik niet langer acceptabel is en belasting van arbeid naar hulpbronnen verschuift. Daarnaast is duidelijke wetgeving essentieel.

Een meer inclusieve energietransitie met een heldere rolverdeling tussen overheid, bedrijven en coöperaties is daarbij belangrijk. Iedereen moet bij kunnen dragen aan de transitie op een manier die bij hen past (tijd, financieel, praktisch), met een duidelijk beeld van wat wel/niet mag en wat de implicaties van de betreffende rol zijn. Daarnaast zal een meer overheid gestuurde duurzame productie centraal staan waarin er een andere invulling wordt gegeven aan het eigendomsbegrip, er transparantie is ten aanzien van de gevolgen van gedrag, er transparantie is op de markt kortom 'voelen' wat de gevolgen zijn van het gedrag,

De overheid is daarbij transparant over de rollen, belangen, kennis van alternatieven en de resultaten bij haar beleid. Ze gaat in dialoog met de burger en standaardiseert burgerparticipatie/betrokkenheid. De overheid communiceert vanuit een positieve visie waarin een gezondere en betere wereld centraal staat die ook nog eens goedkoper zou kunnen zijn.

Randvoorwaarde is een economisch systeem met de volgende eigenschappen. Energieconsumptie wordt rechtvaardig verdeeld, net als toegang tot kennis over energieproductie en -gebruik. Energie wordt eerlijk/rechtvaardig geprijsd en/of gerantsoeneerd. Er is voldoende helderheid vanuit de overheid over mogelijke rollen, rechten en plichten, en er bestaan mogelijkheden om dit aan te passen (adaptiviteit).

Verslag:

Groep 1: Wat kan de bewoner doen in zijn rol als burger? Moderator Linda Steg

1. Wat zijn vanuit deze rol de belangrijkste drijfveren van de burger? en welke normen en waarden horen daar in 2050 bij?

Rechtvaardigheid staat centraal, besluitvorming is transparant, er is veel afstemming en contact. Er is sprake van gedeeld eigenaarschap en burgers profiteren mee. Solidariteit vooral bij schaarste aan energie – als er energie in overvloed overheerst de homo economicus. Gezondheid en duurzaamheid zijn belangrijke waarden. Duurzaamheid, natuur en de toekomst van de aarde geven vorm aan identiteit. Circulariteit is onderdeel van het zijn. In 2050 is er geen sprake meer van transitie, maar van beheer. Streven naar groene groei.

Veel mensen willen graag werken aan een mooiere en gezondere wereld en willen ook meer lokaal

zeggenschap, men voelt vooral ook de urgentie om het anders te doen.

Fossiel energieverbruik is asociaal doordat de overheid normering inzet die concreet is: 'fossiel gedreven' gedrag accepteren we niet meer. De burger toont zich betrokken bij en zorgt voor het groen in zijn/haar buurt, we spreken over 'noaberschap 5.0' waarin de burger eet, woont, reist en lief heeft.

Het collectief en de toekomst staat (weer) centraal, we spreken van betrokken burger (in de plaats van wakkere). We zijn de vanzelfsprekendheid voorbij (denk aan 1,5 m Corona), afhankelijk van anderen, we willen de aarde beter achterlaten in de plaats van opmaken. Kortom het gaat om eigenaarschap willen tonen/probleemeigenaar willen zijn!

2. Welk (nieuw) gedrag hoort daarbij?

We doen alles nog, maar dan op een duurzame manier. We zijn zuinig met grondstoffen, energie en hulpbronnen. We zijn circulair en verspillen dus weinig en kopen vaker tweedehands. We hebben meer vrije tijd maar die besteden we vooral lokaal. We hebben meer zorg voor anderen, omgeving, milieu, lokaal georiënteerd. Kiezen vanuit een groei perspectief met behoud, is de wereld onze achtertuin (veel reizen), zijn we sociaal actief (veel vrije tijd) en delen we omdat er nog steeds een overvloed is, eten en doen we lokaal. Desondanks wordt gedrag voor groot deel door eigen behoud bepaald. Factoren die onbewust slecht gedrag aansporen moeten dan ook worden weggehaald. Verduurzamen is ook: lagere energierekening.

Het politiek landschap is minder gefragmenteerd. We stemmen heel anders waarbij lokaal belangrijker is en we mondiaal betrokken zijn. Politiek geeft veel betere representatie (belang) burger en minder belang grote bedrijven. Participatiebeleid staat voorop, burger stelt eisen aan het systeem en technologie. We zijn geïnspireerd door normering overheid en het gedrag van anderen (voorbeeldgedrag) waardoor er een sneeuwbal effect aan gedragsverandering ontstaat. We handelen veel meer vanuit solidariteit.

Het aanbod aan hernieuwbare energie wordt sturend. Door verbreding van de opgave (naar systeem) is efficiency niet meer het dominante argument voor inzet van maatregelen. We passen ons verbruiksgedrag al dan niet geautomatiseerd aan op variaties in het aanbod. Daarnaast stellen we acceptabele hinder centraal bij onze afwegingen voor plaatsing van bijvoorbeeld windmolens.

3. Wat heeft de burger in 2050 nodig om dat gedrag te kunnen vertonen en de veranderingen door te voeren?

Overheid doet stap opzij: denkt niet voor bewoners maar met bewoners. Ze waardeert en belooft vrijwilligersactiviteiten, organiseert de lobby van bedrijven op een andere manier (geen fossiel bedrijven meer aan tafel), zorgt voor een nadere herverkaveling van NL en pakt het belang van 'boze burgers' aan door de rijken zwaarder te belasten. Fossiel reclame wordt (net als roken) verboden.

Er is meer aandacht voor eerlijke communicatie en een eerlijke verdeling. Participatie is standaard en twee richtingenverkeer. De overheid moet urgentie uitstralen, vertrouwen opwekken en inzetten op systeemverandering. Energiebeleid/politiek wordt meer vanuit een algemeen thema zoals natuur en mobiliteit neergezet. De overheid is proactief en stelt het collectief en de toekomst centraal t.b.v. veiligheid, gezondheid en duurzaamheid. Duurzaam gedrag wordt beloond, niet-duurzaam afgestraft en ons collectieve goed wordt niet aan de markt overgelaten. Overheid neemt (andere) maatregelen die urgentie uitstralen en de burger vertrouwen geeft dat we alles op alles zetten om de noodzakelijke systeemverandering voor elkaar te krijgen. Dat betekent desinvesteren en stoppen met subsidiëren in

fossiele industrie/activiteiten; investeren in milieueducatie en decentralisatie van het huidige energiesysteem maar ook inzet op de groeiende perceptie dat fossiel (gas)gebruik vanwege aardbevingen in Groningen en oorlog in Oekraïne amoreel is.

Overheid geeft het goede voorbeeld/is consistent in haar beleid door niet zoals nu de burger te vragen om energie te besparen en tegelijkertijd vergunningen af te geven voor gasboringen en de kolencentrales weer aan te zetten. Dat betekent dat een campagne als "een beter milieu begint bij jezelf" verder gaat dan alleen plastic afval scheiden maar veel meer inzet op de beoogde gedragsverandering voor de energietransitie. Er wordt door schaalniveaus heen ontworpen en de vertaling van macro-micro is sterk verbeterd. De overheid is daarbij transparant over de rollen, belangen en resultaten bij haar beleid, gaat in dialoog met de burger, standaardiseert burgerparticipatie/betrokkenheid, communiceert vanuit een positieve visie waarin een gezondere en betere wereld die ook nog eens goedkoper zou kunnen zijn maar die we vooral samen door de schaalniveaus heen ontwerpen.

Daarnaast zijn er semi-autonome systemen nodig die vraag en aanbod energie afstemmen in geval van schaarste, een energieneutrale woning/wijk/gemeente als identiteit. Inzicht in maatschappelijke baten/kosten en betere verhouding lokaal versus publiek eigendom.

Kortom een overheid die urgentie uitstraalt, consistent is in haar streven naar duurzaamheid en het goede voorbeeld geeft door niet-duurzame bedrijven niet meer aan tafel uit te nodigen en die groen/duurzaam gedrag financiert, reguleert en communiceert.

Groep 2: Wat kan de bewoner doen in zijn rol als consument? Moderator Aniek Moonen

1. *Wat zijn vanuit deze rol de belangrijkste drijfveren van de burger? en welke normen en waarden horen daar in 2050 bij? Vanuit het droombeeld, niet vanuit hoe we denken/bang zijn dat het zal zijn.*

De consument in 2050 vindt het vanzelfsprekend dat diens koopgedrag gezond, eerlijk, bewust en CO₂-neutraal is. Kostenefficiëntie, beschikbaarheid en betaalbaarheid zijn nog steeds (het meest?) belangrijk, maar de consument wil ook best meer betalen voor energie en duurzame producten. Het is vooral belangrijk dat duurzaamheid niet iets is voor de rijken. Delen, van bijvoorbeeld elektrische auto's/fietsen of (buurt)batterijen is veel normaler. De consument koopt niet alleen meer om te 'hebben'. De consument is gewend aan het zelf regelen van diens energievoorziening, omdat deze veel meer autarkisch is. De energievoorziening wordt niet langer beheerd door een paar grote bedrijven, maar door 17 (+een paar) miljoen Nederlanders. De consument is hulpvaardig, naar onder andere buurtbewoners, en toont compassie naar o.a. klimaatvluchtelingen. De consument is verantwoord in diens koopgedrag en verwacht daar transparantie voor terug. Lokaal wordt boven internationaal gesteld (bij buurtwinkels kopen en geen auto meer).

Beeld van de consument in 2050

Rantsoenering (tot 2050) is heel gebruikelijk, consument is zich bewust van zijn/haar energiegebruik; is eigenaar van individuele/collectieve energievoorziening; is de prijs geen issue meer, wel het verbruik; geen markt meer en is de consument netto producent.

2. *Welk (nieuw) gedrag hoort daarbij?*

De consument in 2050 doordenkt diens gebruik goed. Er is minder spullendrang en men is bewust om in te leveren en bijvoorbeeld kleiner te wonen, maar wil ook wel 'ontsnappen' van het klimaatcarnaval met een

stuk biefstuk of een vliegreis. We zijn zuinig met grondstoffen, energie en hulpbronnen. We zijn circulair en verspillen dus weinig en kopen vaker tweedehands. We gaan meer lokaal kopen/ons geld besteden, zelf weer (ver)bouwen en energie opwekken, tweedehands kopen, spullen ruilen/delen en anderen helpen. Kortom: meer collectiviteit/minder individualistisch. Adaptiviteit en inclusiviteit zijn belangrijk. De consument in 2050 is altruïstisch.

Wat zien we niet meer (hopelijk): hamsteren, ruzie maken om schaarse middelen, , egoïsme.

3. *Wat heeft de burger in 2050 nodig om dat gedrag te kunnen vertonen en de veranderingen door te voeren? Onder welke voorwaarden en wat zijn belemmeringen?*

Als **grootste belemmeringen** worden gezien: (1) gewoontes en (2) teveel gedoe om nieuw gedrag/spullen te kunnen delen/duurzaam te consumeren en als **belangrijke randvoorwaarden** (3) een economisch systeem dat consumptie van energie rechtvaardig verdeeld en (4) een overheid gestuurde duurzame productie.

Wat is nodig?

- Om gewoontes te doorbreken is het nodig dat: de overheid de norm stelt, transparante kennis van alternatieven biedt, belasting van arbeid naar hulpbronnen verschuift en zorgt voor wetgeving die duidelijkheid geeft.
- Ontzorgen is nodig om gedoe te beperken, daarbij zorgt de overheid voor een duidelijke visie, is er sociale veiligheid nodig om nieuw gedrag te vertonen en is vertrouwen in de overheid essentieel.
- Randvoorwaarde is een economisch systeem dat consumptie van energie rechtvaardig verdeeld, toegang tot kennis over alle aspecten van energieproductie en gebruik, een eerlijke/rechtvaardige beprijzing of rantsoenering van energie maar ook helderheid van de overheid over rechten en plichten en de mogelijkheid om deze aan te passen (adaptiviteit).
- Een overheid gestuurde duurzame productie waarin er een andere invulling wordt gegeven aan het eigendomsbegrip, er transparantie is ten aanzien van de gevolgen van gedrag, transparantie is op de markten volledige toepassing is van de vervuiler betaald; kortom 'voelen' wat de gevolgen zijn van het gedrag,
- maar ook jaarlijks de kans om te ontsnappen via bijvoorbeeld een klimaatcarnaval.

Groep 3: Wat kan de bewoner doen in zijn rol als eigenaar en initiatiefnemer? Moderator Karlien Sambell

1. *Wat zijn vanuit deze rol de belangrijkste drijfveren van de burger? Welke normen en waarden horen hierbij?*

Initiatiefnemers hebben een enorme intrinsieke motivatie om de vele hobbels en obstakels te overwinnen. Dit is wat hen onderscheidt van andere burgers. Zonder voldoende intrinsieke motivatie zijn de obstakels, zoals complexe wet- en regelgeving, namelijk te groot om in actie te komen en te blijven.

De normen en waarden die hieraan ten grondslag liggen verschillen per eigenaar en zijn breder dan alleen duurzaamheid. De initiatiefnemer kan bijvoorbeeld ook gedreven zijn door onvrede over de markt, het 'samen doen', zekerheid, gelijkheid, toekomstige generaties, financiën. Sommige eigenaren willen opdrachtgever zijn en zeggenschap hebben. Andere eigenaren hebben frustratie over dat de overheid bepaalde dingen niet doet en nemen daarom het heft in handen.

Veel mensen vinden het belangrijk dat iedereen mee kan doen en mee kan profiteren, zodat het niet leidt tot het toenemen van ongelijkheid in inspraak, eigendom, lusten en lasten. In 2050 zou dan iedereen de vruchten plukken. Er is succesvol voorkomen dat mensen die nu al een mindere uitgangspositie hebben in hulpbronnen (kennis, vaardigheden, financieel) er op achteruit gaan en alleen degenen met sterkere positie er verder op vooruitgaan.

2. *Welk (nieuw) gedrag hoort daarbij in 2050? Wat heeft de burger in 2050 nodig om dat gedrag te kunnen vertonen en de veranderingen door te voeren? Onder welke voorwaarden en wat zijn belemmeringen?*

De groep draait het liever om en bekijkt de weg naar 2050 vanuit de huidige normen en waarden. Welke normen en waarden drijven initiatiefnemers nu om het in 2050 te hebben gerealiseerd? Hoe kan het gedrag van initiatiefnemers gestimuleerd worden? Wat zijn manieren om deze groep burgers te vergroten? Uitgangspunt hierbij is dat een aantal van de huidige normen en waarden in 2050 niet heel anders zullen zijn, en dat het huidige gedrag van initiatiefnemers gewenst is en gestimuleerd moet worden.

Omdat de intrinsieke motivatie de driver is achter het gedrag van de initiatiefnemer, kan hier het beste op ingespeeld worden. Neem hierbij de bredere context mee van normen en waarden. Kijk verder dan alleen duurzaamheid. Als voorbeeld wordt de dure, elektrische auto genoemd. Hier wordt naast de waarde duurzaamheid, ook ingespeeld op de waarde luxe en comfort. Beiden zijn belangrijk, want mensen zullen doen wat goed voelt en bij hun waarden en behoeften past.

Tot slot formuleert de groep een aantal aanbevelingen om het gedrag van de initiatiefnemer te stimuleren:

- **Creëer duidelijkheid en maak de rolverdeling glashelder.** Zorg dat iedere burger een rol kan pakken met een taak en verantwoordelijkheid. Hou hierbij rekening met de verschillen in mogelijkheden voor mensen. Iedereen moet bij kunnen dragen op een manier die bij hen past. Dit kan in de vorm van tijd, financiën of bijvoorbeeld praktische vaardigheden zijn. Zo kan iemand met pensioen meer tijd vrij maken dan iemand met een drukke baan die financieel zijn steentje bij kan dragen. Het moet ook duidelijk zijn wat de implicatie van elke rol is (tijd, inspanning, financiën). Een keuzepalet hierin kan helpen om burgers de mogelijkheid te bieden om een rol te kiezen die bij hen past. Bovendien creëert duidelijkheid enthousiasme.
Voorbeelden: Wat gebeurt er met mijn inleg als ik verhuis? Hoeveel moet ik inleggen, wat levert het me op en wanneer? Afspraken daarover moeten helder zijn.
- **Neem belemmeringen zoveel mogelijk weg,** zoals lastige wet- en regelgeving. Hier is veel werk te doen, o.a. voor coöperaties. Coöperaties zijn erg goed voor de buurt en voor het opzetten van warmtenetten. Daar hoort duidelijk beleid bij. Wat mag wel en wat mag niet? Hoe worden coöperaties gesteund door de overheid? Hoe minder obstakels er zijn, hoe meer burgers op zullen staan als initiatiefnemer.
- **Zorg voor een rechtvaardige en inclusieve energietransitie,** waarbij burgers uit elke groep en generatie bij kunnen dragen als initiatiefnemer. Het oude model van burgercoöperaties is niet inclusief. Wat is de rol van de overheid om dit inclusiever te maken?
- **Voorkom verschillen tussen buurten, wijken en gemeenten in de mate waarin burgers mee kunnen doen.** Er is deskundigheid, kennis, ervaring nodig voor het opzetten van een energieproject. Niet in alle buurten of wijken is al het benodigde aan kennis, vaardigheden, tijd en geld aanwezig. Hoe voorkom je dat er hierdoor verschillen ontstaan tussen buurten, wijken en gemeenten?
- **Geef support en morele ondersteuning aan initiatiefnemers.** Geef informatie dat ze goed bezig

zijn. Hier is een koppeling met rolmodellen te maken. Zij kunnen anderen motiveren.

- **Het energiesysteem draagt bij aan publieke waarde. Overheid, markt en lokale gemeenschap zijn betrokken.** Dit is een samenwerking vanuit verschillende hoeken. De meningen zijn verdeeld of dit altijd het geval moet zijn of dat dit per situatie verschilt.
- **De rol van de markt verandert.** Deze rol is nu gericht op geld verdienen, maar zal verschuiven naar waarde gedreven. Begrijp de meerwaarde en risico's van bedrijven beter om dit mogelijk te maken. Creëer duidelijkheid over waar je als marktspeler wel/niet aan mag verdienen. Energie moet onderdeel zijn van een meervoudige business case.
- **Er zijn fondsen en subsidies nodig voor de initiatiefnemers.** Nu zijn de financieringsmechanismen ingericht voor de markt, vanuit het idee dat dit terugverdiend wordt of een andere meerwaarde geeft. Initiatieven geven ook veel meerwaarde en verdienen ook financiering.